

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 116 1995

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark

Stockholm: Anders Cullhed, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin

Umeå: Anders Pettersson

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfect), dels i form av utskrift på papper.

Bidrag insänds till: Svenska Litteratursällskapet, Litt.vet. inst., Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA.

Bidrag lämnade senare än 30 juni 1996 kan ej publiceras i *Samlaren* 117 1996.

ISBN 91-87666-10-3

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1996

tarröst som kan riskera att bli förväxlad med författarskarnas lov att göra sig hörd.

I *Konvoj* använder han sig i själva romanen av samma tekniker, medan han i ramberättelsen använder en jagberättare som skriver romanen (alltså hittar på den) utifrån sina minnen av sjöresan. I *Dimman från havet* använder han sig konsekvent av en jagberättare som ömsom är biperson, ömsom huvudperson i de historier han berättar.

Det är visserligen sant att distansen mellan å ena sidan Borowski och Henry Taylor och å andra sidan Thorsten Jonsson inte är stor. Det finns skäl att tro att Jonsson delar sina berättares ideologiska värderingar – men berättarna är inte identiska med författaren. När det gäller *Konvoj* kan man diskutera, om inte effekten i stort sett hade blivit densamma utan ramberättelsen. Den innebär en något onödig anvisning om hur vi som läsare skall förhålla oss till romanens huvudperson Borowski. När det gäller *Dimman från havet*, är det möjligt att en konsekvent jagberättelse var enda möjligheten för Thorsten Jonsson att få sagt allt det han ville ha sagt om det samtida USA. Att uttrycka alla de synpunkter på amerikanskt samhälle och amerikansk politik som där ges i en form som den i de två första novellsamlingarna hade stött på oöverstigliga konstnärliga svårigheter.

Det mesta som står i Erixons avhandling är riktigt och påståendena är väl underbyggda. De flesta av de svagheter som jag här har velat peka på sammanhänger med genren, nämligen ambitionen att på en och samma gång skriva en bok om Thorsten Jonssons hela verksamhet och en doktorsavhandling. För att det skall bli en heltäckande bok om Thorsten Jonssons författarskap måste också sådant tas med som är tämligen oproblematiskt och där avhandlingsförfattaren kanske inte har så mycket nytt att säga. Detta har lett till att framställningen ofta blir mer berättande och beskrivande än egentligt problemlösande. Det är därför inte helt lätt att säga vad vi efter Erixons avhandling vet om Thorsten Jonsson som vi inte visste innan. Helhetsbilden har inte nämnvärt förändrats men många små detaljer har fyllts i så att bilden blivit tydligare. Avhandlingens första hälft förefaller mig betydligt mera genomarbetad än andra delen. Tydligare än någon tidigare pekar Erixon på kontinuiteten i författarskapet och på den existentiella tematiken. Däremot förmår han inte övertyga om att författarskapet i högre utsträckning än andra skulle vara präglad av »metalitterära reflexioner».

Det som är mest frapperande är det medvetna avståndstagandet från de flesta komparativa problem (deklarerat redan i inledningen på s. 13). Detta innebär att ämnet Thorsten Jonsson efter Erixons avhandling ingalunda är färdigbehandlat. Snarare skulle man kunna tänka sig, när man nu för första gången har fått en helhetsteckning av detta betydande författarskap, att det skulle kunna stimulera till en rad specialstudier som Erixon inte företar i den här boken: t.ex. om Jonssons förhållande till Eyvind Johnson och till de amerikaner han översatte och introducerade. Och dessa studier kan knappast företas utan en detaljerad undersökning av Thorsten Jonssons stil och berättarteknik. En sådan

undersökning faller dock utanför Erixons huvudsakligen tematiskt inriktade avhandling.

Sverker Göransson

Gudmund Fröberg: »*Inifrån det svenska*». *Studier i Heidenstams roman Folke Filbyter*. Carlssons 1994.

Gudmund Fröbergs magistrala monografi »*Inifrån det svenska*». *Studier i Heidenstams roman Folke Filbyter* anlägger dels ett psykologiskt-biografiskt synsätt – romanen är enligt avhandlingsförfattaren framsprungen ur »djupskikten» i författarens personlighet (s. 14) – dels ett »genetiskt, komparativt och idéhistoriskt» perspektiv (s. 14) på Heidenstams historiska roman från 1905 om folkungatiden. De rikligt förekommande och energiskt frilagda mytiska elementen i romanen förenar de båda ambitionerna: intresset för det mytiska låg i tiden – Nietzsche, Wagner, Böcklin är viktiga namn i den idéhistoriska komparationen – och med en mytisk läsart kan man – hävdar Fröberg – »frilägga viktiga mönster» i den »dialog» Heidenstam för »med sitt väsens olika sidor» (s. 18 f.).

Avhandlingsförfattaren koncentrerar sig således på dubbelromanen *Folkungaträdets* första del, *Folke Filbyter*, vilket inte betyder att dess andra del, *Bjälboarvet*, lämnas utan avseende. Täta utblickar görs mot denna, vilket ger ett vidgat operationsområde.

Man kan emellertid fråga sig varför dubbelromanen brutits upp; de skäl som anförs känns inte helt övertygande. *Folke Filbyter* »intar en särställning» och erbjuder, heter det, genom att den är förlagd till en tidsperiod som historikerna inte utforskat, större »möjligheter att forcera koden till hans [Heidenstams] djupaste estetiska ambitioner än vad som är fallet i *Bjälboarvet*». Det låter säga sig, men möjligheten att forcera Heidenstams »kod» hade naturligtvis Fröberg inte avhänt sig om han valt att behandla hela *Folkungaträdet*. Heidenstams historiska berättarteknik och hans ambivalens när det gäller kravet på fakticitet skulle ha blivit klarare belysta om båda delarna i romansviten fått utgöra studieobjekt. Det skall dock erkännas att enbart *Folke Filbyter* erbjuder tillräckligt stort material för undersökningens syften.

När Fröberg behandlar romanen ur en psykologisk-biografisk aspekt infogar han sig i en lång tradition inom Heidenstamforskningen – han pekar själv på en rad föregångare, Fredrik Böök, Harald Elovson, Arne Lidén, Gunnar Axberger och Svante Lovén. Att romanen är framsprungen ur de själsliga »djupskikten» och reflekterar Heidentams »flerskiktade personlighet» (s. 14) är allmänna påståenden som jag kan hålla med om, kanske också att begreppsparet »klassicitet» och »germanism» är förankrade i en »disharmonisk själslig klyvning» (s. 16) hos författaren, men den digra katalog Fröberg upprättat på gestalter i romanen genom vilka Heidenstam låter »olika sidor av sitt väsen komma till tals» – Folke Filbyter, Ulv Ulvsson, Ingemund, Hallsten, Ingevald och Folke jarl, Blot-Sven och finndvärgen Jorgrimme – inger skepsis. Avhandlingsförfattaren avstår dock lyckligtvis från en mer genomförd analys ur detta perspektiv och ger endast sporadiska

biografiska och psykologiska tolkningar av enskilda textställen och företeelser.

Det genetiskt-komparativa perspektiv som Fröberg anlägger tar en utgångspunkt i Heidenstams kulturfilosofiska och livsfilosofiska uppsats »Klassicitet och germanism» från 1898. Uppsatsens centrala funktion i avhandlingen motiverar att jag dröjer vid Fröbergs tolkning och användning av den.

Fröberg har ambitionen att »reda ut de många trådar som löper ut» från denna uppsats (s. 22) och att teckna Heidenstams utveckling mellan uppsatsen 1898 och romanen 1905 med hjälp av de delvis polära begreppen »klassicitet» och »germanism», vilka brukar relateras till Nietzsches begrepp »apollinskt» och »dionysiskt». En central tanke eller tes i avhandlingen är att den syntes mellan germanism och klassicism – avhandlingsförfattaren talar om »syntetisk klassicitet» och »germansk klassicitet» – som Heidenstam pläderar för i uppsatsen 1898 omsätts litterärt i verken fr.o.m. *Skogen susar* 1904. Begreppen får därför tjäna som analysredskap vid den avslutande tematiska läsningen av *Folke Filbyter*, som »i viktiga avseenden vill artikulera en germansk eller snarare svensk klassicitet och i grunden är byggd på samma motsattspel som uppsatsen 1898» (s. 77).

Uppsatsen »Klassicitet och germanism» ansluter sig, hävdar Fröberg, till essän »Inbillningens logik» ett par år tidigare, dvs. till »den romantiska subjektivismen och motviljan mot förnuftsartad klarhet» i denna uppsats; »Klassicitet och germanism» pläderar – fortsätter Fröberg – i likhet med »Inbillningens logik» för »det irrationella och instinktmässiga» och visar inte »något entydigt ståndpunktstagande för en strängare klassicitet» (s. 80).

I denna uppfattning avviker Fröberg från Böök, för vilken »Klassicitet och germanism» innebär »ett tydligt närmande till 'en strängare klassicistisk hållning'» (s. 79). Heidenstam är enligt Böök redan i uppsatsen 1898 på väg mot den klassicism som han förespråkar i essän »Rafaels 'La Disputa'» – här är Böök och Fröberg överens – och i novellsamlingen *Sankt Göran och draken*, båda från 1900.

Fröbergs läsning av »Klassicitet och germanism» är inte invändningsfri. Heidenstams uppsats tillhandahåller ett brett spektrum av idéer och tankar kring titelns begrepp. Den är med Staffan Björcks formulering, som avhandlingsförfattaren citerar (s. 79 f.) »rik på snillrika hugskott» men »saknar klar följdriktighet». Några stringenta definitioner tillhandahåller inte Heidenstam och det är heller knappast att vänta, men man kan ändå urskilja, vad han lägger in i termerna. Som Fröberg framhåller (s. 79) står germanism för känsla och burlig humor, subjektivitet och individualism, naturdyrkan, fientlighet mot civilisation, böjelse för demokrati, förakt för bildning, sympati för socialism och socialt betonad kristendom etc.; klassiciteten karakteriseras av det motsatta: sinne för formen, förnuft, måttfullhet och kvickhet, objektivitet, organisation och civilisation, aristokratisk bildning.

Att Fröberg i »Klassicitet och germanism» ser ett samband bakåt med essän »Inbillningens logik» men

inte framåt med »Rafaels 'La Disputa'» beror, enligt min mening, på att han inte tillräckligt uppmärksammar den emfas med vilken Heidenstam i essän 1898 framhåller klassicismens skönhetssinne, något som f.ö. ligger i linje med dennes estetiska program som diktare. »Var insats av skönhet och formgivning har varit en bågare vatten, bräddad av vandrare vid den sydländska källa, som genom otaliga rännilar hämtar sina flöden från snön på de klassiska gudarnas berg» (SV 18, s. 83) skriver Heidenstam bl.a. i uppsatsen; omvänt får det germanska kännetecknas av brist på skönhetssinne. »Vad förstå vi egentligen med barbarer om icke människor utan skönhetssinne» (s. 84), heter det t.ex. och på ett annat ställe sägs »angelsachser, tyskar och skandinaver ha »föga utvecklade skönhetssinnes» (s. 87) och den germanska folkdiktningen en utpräglad »böjelse för det fula» (s. 87).

Vidare tycks Fröberg bortse från uppsatsens upptakt, som inte bara är ett känslomässigt anslag utan också bildar utgångspunkten för och ger förklaringen till det fortsatta resonemanget. Heidenstam berättar inledningsvis ett par minnen, som illustrerar hans besvikelse över att vara född till »barbar», dvs. närmast till german. »Äro vi redan från födelsens stund på förhand bestämda till en sådan vanära», frågas det explicit i uppsatsen (s. 77). Denna är – vad jag förstår – ett försök att undkomma den »vanära» det innebär att vara barbar; den är – med Heidenstams egna ord – »ett naturnödvändigt» självförsvar (s. 107) för den germanism Heidenstam ofrivilligt kommit att tillhöra. Det är mot denna bakgrund man skall se Heidenstams föreställning om historien som ett dialektiskt förlopp och vision av en syntes av det bästa inom klassicism och germanism. Heidenstam gör m.a.o. det bästa av sin situation, dvs. den att vara född till german, han strävar i uppsatsen efter att försvara och förklara germanismen men han sätter klassicismen främst.

En viss skepsis inställer sig också när det gäller Fröbergs hantering av Heidenstams begrepp »klassicitet» och »germanism» utanför essän, dvs. då han tecknar Heidenstams utveckling efter 1898 med hjälp av detta. Vilken relevans har det för denna utveckling? Det verkar som om Heidenstam efter 1898 mer eller mindre upphör att använda dessa termer eller som om han tänker och associerar endast sporadiskt i dem. Det är alltså Fröberg själv som med stort skarpsinne och spårinne plockar och tolkar lämpliga passager i essäer och brev (och i romantexten) så att de bildar mönstret klassicitet-germanism. Genom tendentiösa formuleringar som en »klassicistisk strävan till disciplinering av driftlivet» (s. 95), det »apollinskt stränga» i *Folke Filbyter* och »Heidenstams kontinuerliga 'germanska' spegling av det djupast personliga» (s. 162) suggereras läsaren att tro att termerna och föreställningarna bakom dem är förankrade i Heidenstams tanke- och känsloliv på ett sätt som de inte är.

Man kan också undra om begreppen »klassicitet» och »germanism» – i den mån de alls förekommer – har samma innehåll under den relativt långa tidsrymd (1898–1905) som det är fråga om. Att döma av de stickprov jag gjort i några korrespondenser har termerna knappast någon relevans för tiden 1903–1905. I

breven dessa år använder Heidenstam flera gånger termen »germansk» på ett delvis nytt sätt – att den ubegriper brist på skönhetssinne blir dock kraftigt understruket; i den aktuella litteraturdebatten begagnar han den närmast som synonym till »realistisk». »Realisten Schück», skriver han till Levertin i anledning av Schücks bok om Gustav III, är mer »german än germanerna» eftersom han som »professor i estetik inte tycker om estetik» (6/6 1904). Till samme adressat framhåller Heidenstam att »intet hatas så som 'romantik' af Nordens holländare» (30/5 1904). I ett brev till Böök samma år förklarar han att Schück angräper »den estetiska skönhetskänslan med en germansk realism som smakar småstad vid Fyris» och att skulpturen »befruktas af frigjord inbillningsnaturalism» medan »litteraturen är pedant, fast tjock och grotesk som en german» (23/10 1904). Det är således följdriktigt att Böök, som uppfattat Heidenstams antipati, kallar honom »tyskätare» och förespeglar att när Heidenstam utkommer på tyska »skal den stora af dig smädade gudinnan Germania, som du envisas att skälla för den stora germanska hönan, värpa glödande kol på ditt hufvud» (25/11 1903).

I »Klassicitet och germanism» spårar Fröberg också ett »dionysiskt element», som sägs utgöra »en väsentlig bidragsgivare till den germanism som i en kommande rörligare och rikare klassicitet skall ingå en symbios med en mer traditionell klassicitet, vars huvudmän står att söka inom främst tysk nyklassicism» (s. 77). Det är riktigt att Heidenstam starkt berördes av den suggererande kraft som utgick från Nietzsche – Fröberg visar övertygande hur denne inspirerade och influerade Heidenstam. I uppsatsen 1898 används dock inte begreppet »dionysiskt».

Gunnar Brandell har säkert rätt då han i »När Hans Alienus skrevs» i *Vid seklets källor* finner Hans Alienus utrop: »Apollon! Du som i upphöjd köld ser ned på Dionysos, de viljeslöas kringstrykaregud! Är det för din fot jag efter min husvilla vandring slutligen skall lägga min myrtenkrans?» profetiskt. Det blev, framhåller Brandell, »den klassiska skönheten i apollinsk mening som Heidenstam kom att hylla på Dionysos bekostnad» – en »trosbekännelse» som han avlägger i »Klassicitet och germanism» (s. 203 f.).

Den »klassicitet» och den »germanism» som Heidenstam pläderar för i essän 1898 får enligt Fröberg skönlitterär form i *Folke Filbyter*, som uppvisar en stiliserad »germansk» klassicitet» (s. 139) och i vars mytiska tema den »ideala klassicitet» som »med sig införlivat betydande element av det [- - -] dionysiska» återklingar »som ett grundackord i form av en dionysiskt färgad subjektiv 'germanism'» (s. 17). Folke Filbyters gestalt sägs reflektera »sidor av den germanism, som sju år tidigare i uppsatsen [---] ställts i antiestetisk motsats till en form av klassicitet som åtminstone i sina huvuddrag kan skönjas hos mot Folke Filbyter kontrasterande gestalter som odalbonden Ulv Ulvsson och Folkes egen sonson, kung Inges jarl Folke» (s. 27), och konflikten mellan Julia och Jarl i *Folke Filbyter* bottnar ytterst i »en konflikt mellan en subjektiv, 'germanistisk', livsuppfattning med inslag av samhällsoplösande hedonism och ett objektiva, 'klassicistiskt',

livsideal, drivkraften i jarlens handlingsprogram» (s. 331); exemplen kan mångfaldigas. Begreppen från uppsatsen 1898 skärper blicken för vissa inslag i texten men förleder avhandlingsförfattaren till snåriga explikationer och grova övertolkningar.

I ett par kapitel undersöker Fröberg *Folke Filbyter* som historieroman. Undersökningen är imponerande och av-sätter många intressanta resultat, som väger tyngre än de kritiska invändningar jag här tvingas göra. Fröberg är här som på andra håll ytterligt noggrann och kunnig, men man saknar en samlad metodisk diskussion.

Fröberg förankrar Heidenstams historiska romaner i den allmänna litterära miljön genom att bl.a. (ss. 140–145 och 148–154) komparera dem med Strindbergs historieromaner vid sekelskiftet – Strindberg utgör, menar han, en intressant parallell. Dessutom vill Fröberg göra troligt att Strindbergs sätt att hantera det historiska stoffet betytt något för Heidenstams romaner. Det förra verkar legitimt, det senare är ett mera vanskligt företag.

De likheter mellan Strindbergs dramer och Heidenstams romaner som Fröberg (och tidigare Björck och Rinman) pekar på är egentligen ganska allmänna: det handlar hos båda författarna om gestaltning av individuella öden, om aidealisering, om mytiska element, om att lyfta fram det allmänmänskliga osv. Heidenstam tycks inte ha varit särskilt intresserad av Strindbergs nya dramatik; att döma av Övralidsbiblioteket har han ägt bara ett av dennes historiedramer, *Gustaf Adolf*. Att Heidenstam var kritisk mot Strindbergs historiedramatik är däremot belagt; i ett avseende intog han en helt annan attityd gentemot det historiska stoffet, han undvek sådana tydliga anakronismer och moderniseringar som Strindberg excellerade i. Det hindrar naturligtvis inte att Heidenstam kan ha påverkats av Strindberg, men tanken förefaller vara en ganska tunn hypotes.

Bilden av Strindbergs insats vid sekelskiftet blir dessutom ganska skev genom att avhandlingsförfattaren i stort sett koncentrerar sig på ett enda skådespel, nämligen *Gustav Adolf*, och följer Claes Rosenqvists doktorsavhandling *Hem till historien. August Strindberg, sekelskiftet och »Gustav Adolf»* mycket nära.

Strindbergs historiska dramer från 1900–02 efter *Gustav Adolf – Carl XII, Engelbrekt, Kristina* och *Gustav III* – som uppvisar en ännu mer subjektiv historiegestaltning än de tidigare skådespelen, berörs knappast alls.

Frågan är om inte perspektivet borde ha vidgats även till Strindbergs historiska berättelser i *Historiska miniatyurer* och *Nya svenska öden (Hövdingaminnen)*, som kom 1905 och 1906, således samtidigt med *Folkungaträdet*. Fröbergs påstående att några analoga paralleller till Heidenstams historiska romaner inte föreligger inom romanen och novellistiken i Sverige förefaller något överdriven. Bortsett från Strindberg finns här Axel Lundegård, som förutom att han fungerade som Heidenstams excerpist av historiska källor och var en förtrogen litterär vän till denne, också skrev egna romaner över historiska ämnen.

Komparationen Heidenstam–Strindberg försvåras givetvis av att det handlar om olika genrer, historiska romaner i det ena fallet och historiska dramer i det andra. Fröberg är självklart medveten om, men borde ha tagit större hänsyn till denna omständighet; hjälper hade stått att finna i bl.a. George Lukács *Der historische Roman* (i *Probleme des Realismus III*), som innehåller ett åttiosidigt jämförande avsnitt om historisk roman och historiskt drama. Fröbergs komparation går på skruvar. Han måste kraftigt framhäva de dramatiska kvaliteterna i Heidenstams genuint lyriskt-episka roman för att ekvationen skall gå ihop: »dramatiska toppar», som ligger »immanenta i den episka strukturen», leder tanken till Strindbergs historiska dramer och det är »snarast till lyrik och drama man måste söka sig på spaning efter med *Folke Filbyter* analog litteratur» (s. 171 f.), heter det bl.a.

Ett trumfkort i Fröbergs framställning är att Heidenstam hade planer på att dramatisera *Folke Filbyter* till invigningen av Kungl. Dramatiska teatern 1908 (s. 171, jfr s. 393, not 13), något som visserligen betecknas som »en förlagen idé» men ändå tas till intäkt för att romanen är »dramatisk» eller åtminstone har dramatiska element.

Men Fröberg spelar inte ut detta kort och redogör inte för den fortsättning som utspelas i en av honom inte uppmärksammas korrespondens mellan Heidenstam och författaren och teaterledaren Gustaf Collijn. Denne har tydligen fått i uppdrag att utföra dramatiseringen av *Folke Filbyter*. I ett brev 7/2 1906 ger Heidenstam sitt utlåtande om Collijns dramatisering som han nu läst. Heidenstam är kritisk; Collijn har inte lyckats skapa »en dramatisk enhet af ett ämne som öfverspannar flera släktled med en så stor tidsrymd», det har blivit för stillastående, eventuellt kan man »göra stycket till ett tablåstycke med raskt löpande förändringar i tid och rum». Blotet i Uppsala med den »irrande» *Folke Filbyter*, »trällbröllopsdansen» och frieriet hos Ulf Ulfsson kan, föreslår Heidenstam, ombildas till tablåer. Han medger att invändningar kan resas mot ett drama av denna typ, men – försvarar han sig – »Shakespeare [har] inte försått en sådan form i nödens stund och tänk på Peer Gynt!»

Inför den lockande utsikten att få inviga Dramaten kan således Heidenstam, som i flera sammanhang utdömt Shakespeare och använt denne som slagträ mot Strindbergs historiedramatik, tänka sig att medverka till en dramatisering av *Folke Filbyter* efter Shakespeares modell!

Intressant är också att Collijn några år senare, även nu på Heidenstams uppdrag, dramatiserar romanen. Heidenstam är denna gång mera kritisk till resultatet; han talar om »oöfverstigliga problem», när man ska »dramatisera en annans berättelse», är missnöjd med teckningen av huvudpersonen, *Folke Filbyter*, som inte fått »full belysning»; »man ser nog våldsmannen», skriver Heidenstam, »men alltför litet af det vekare inom honom – det som exempelvis blir antytt med lyriska medel i berättelsen, när han står och lyss till harpspelet hos grannen. Försvinner detta, blir han oförmögen att väcka deltagande, att bli tragisk». Uttalandet är intressant genom att det belyser berättartekni-

ken i romanen, där Heidenstam arbetar både med lyriska medel och en raffinerad antydningsteknik. Heidenstam förklarar vidare att »talspråket» i en episk framställning blir för tungt när det transponeras till ett skådespel. »I ett epos», säger han, »kan man låta figurerna berätta om aflägsna händelser och människor, men i ett drama gör det sig inte bra». När han längre fram i brevet avböjer ett framförande av Collijns bearbetning, motiverar han det med att han har svårt att acceptera såväl teckningen av *Folke Filbyter* som »talspråkets väl episka kolorit» (12/10 1911). Heidenstam är alltså medveten om att han låtit personerna i *Folke Filbyter* »berätta» sina repliker, de långa »episka» replikerna är också typiska för romanen.

Analogi- och arkaiseringsproblemen, som implicerar en rad frågeställningar (val av epok, förhållningssätt till och fikcionalisering av stoffet, utnyttjande av källor etc.), hör till de givna genreaspekterna på historieromanen. De skulle kunna ha behandlats mer energiskt av Fröberg.

I Lillemor Saethers avhandling *Bjälboarvet seen in relation to the historical sources*, som ger utblickar mot *Folke Filbyter* – Fröberg noterar men använder inte denna amerikanska avhandling – uppmärksammas hur Heidenstam »instead of trying to bring an epoch long past closer to us, emphasizes the distance in time». Han »deliberately works [- - -] to achieve a distancing experience» (s. 82, jfr s. 87). Denna vilja att distansera anser Saether är genomgående hos Heidenstam: han väljer detaljer ur källorna »to stress the distance in time and space rather than bring the past closer to us» (s. 87), han »never allows us to experience the medieval world through any of his characters» (s. 91). Vid ensaka tillfällen kan dock Heidenstam göra avsteg från detta, konstaterar Saether. Ett exempel på hur han varierar det emotionella avståndet utgör *Folke Filbyters* utveckling. Denne är till en början enbart primitiv och skrämmande, omöjlig som ett identifikationsobjekt men inträder genom smärtan över den förlorade sonsonen i den mänskliga sfären – ironiskt nog i det ögonblick han utstöter sitt djuriska tjut.

Saethers iakttagelse kan kombineras med en kommentar av Fredrik Böök som gäller de s.k. »gloslånen» i *Folke Filbyter*. Böök påpekar, att Heidenstam ibland medvetet väljer ålderdomliga och svårbegripliga ord därför att dessa är associationsrika. Heidenstams historiska stil, skriver Böök i *Verner von Heidenstam II* »vill inte genom alltför stor klarhet skära av de fantasimöjligheter, som ger tavlan djup». Läsaren behöver inte förstå fullt ut utan »konturlösheten suggererar själva den osäkerhet inför det förflutnas livsformer, som är tjusningen i den historiska betraktelsen» (s. 256). Bööks påpekande är intressant, därför att det ser till de inlånade ordens funktion i den nya kontexten.

Fröberg kommenterar vid ett flertal tillfällen »gloslånen»; de vittnar enligt honom om »Heidenstams ständigt vakna intresse för det tidspräglade uttrycket och den målade detaljen» (s. 198) och om dennes favoriserande av »enstaka målade uttryck, gärna med en arkaiserande och smått främmande klang» (s. 196). En längre driven mikroanalys av texten med avseende på de historiska elementen skulle ha gett goda resultat.

Självfallet borde den utgå från ett studium av det bevarade originalmanuskriptet, som Fröberg egendomligt nog inte utnyttjat. I manuskriptet ändrar Heidenstam t.ex. på flera ställen ordet »tunet» till »gårds-vallen» utom där det uttryckligen sägs att det rör sig om en inhägnad. Ändringen är ett uttryck för hans exakthet, kanske också för en vilja att komma bort från det isländska sagaspråket – »tunet» uppfattades förmodligen av både författaren och hans samtid som mer isländskt.

Men manuskriptet ger fler upplysningar om hur Heidenstam arbetar med språket och orden. Hans känslighet för ordens historiska konnotationer och associationer manifesterar sig i diverse ordbyten (varav ett flertal är registrerade i SV). Han eliminerar exempelvis nästan genomgående ordet »jungfru»: »kristjungfrun» ändras till »kristmodren», »blotjungfrurna» till »blotbrudarna», »högjungfru» till »högvinna», »källjungfruns» till »källdisens», »löfjungfrur» till »löfdiser». Man kan undra varför Heidenstam har denna motvilja mot »jungfrur» i romanen. Jag misstänker att det beror på att han tycker att det ordet är ohistoriskt i sammanhanget, i den meningen att det ger associationer till medeltiden och högre stånd. Ersättningsordet »dis/diser» klingade dessutom dovt ålderdomligt. Man kan botanisera fram andra ordbyten i manuskriptet som ytterligare understryker, att Heidenstam är mån om ordens historiska valörer – »Uppsala tempel» ersätts med »Uppsala gudahof», »källnymf» till »vattenande», »byggnaden» till »pålhuset» osv. Att sådana ändringar är vanligare i början av manuskriptet än i fortsättningen tyder på att Heidenstam under själva författandet bestämmer sig för eller skriver in sig i en lämplig vokabulär.

Diskussionen hos Fröberg om vilka källor Heidenstam utnyttjar, hur hans roman »förhåller sig till den historiska fakticiteten» (s. 156) och vilken »attityd» han intar till »det källmaterial som bildar romanens dokumentära stomme» (s. 25) är central i avhandlingen.

Fröberg komparerar – i Bööks efterföljd – i första hand med sådana historiska och mytologiska verk som ingår i Övralidsbiblioteket och som där är försedda med förstrykningar och förböckningar av Heidenstam, och som har paralleller i romanen – Bo Ollén har gått till väga på samma sätt i sin avhandling om *Svenskarna och deras hövdingar*, liksom Saether i sin avhandling om *Bjälboarvet*.

Metoden kan förefalla betryggande, men det finns osäkra faktorer, som inte redovisas hos Fröberg. En av dem gäller biblioteket på Övralid, dit Heidenstam flyttade 1925. En rad frågor inställer sig. Är det alldeles säkert att de aktuella böckerna fanns vid tiden för författandet av *Folke Filbyter*, dvs. 1903–05, och att det är Heidenstam som gjort alla förstrykningar? Kan de inte ibland vara gjorda av Lundegård som eventuellt bistod Heidenstam (jfr Fröberg, s. 184 ff.) vid materialsamlandet? Är det självklart att Heidenstam läste och bearbetade alla de aktuella böckerna i samband med just författandet av *Folke Filbyter*? I vilken utsträckning läste han andra verk än dem som fanns på Naddö? Lånade han på KB som han, enligt Bo Ollén i *Heidenstam som barnboks författare* (s. 47 f.), lär ha gjort i samband med läroboken ett par år senare? Henning

Wieslander, som katalogiserat biblioteket nämner inledningsvis i sin redogörelse att »uppgifter om böckernas proveniens återgår i ett antal fall på uppgifter i böckerna själva» och i andra fall på muntliga uppgifter från Heidenstam förmedlade av Kate Bang. Hur tillförlitliga är dessa uppgifter? I biblioteket ingår Olshammarbiblioteket, dvs. böcker från Heidenstams barndomshem, märkta med exlibris och stämpel – som Fröberg påpekar (s. 188) var Heidenstam förmodligen förtrogen med Fryxell, Starbäck och Afzelius sedan barndomen. I Heidenstams »egna» volymer finns ibland en namnteckning, ibland vad Wieslander kallar »den heidenstamska reliefstämpeln», andra gånger Heidenstams »vapenstämpel». Dessa olika ägarmärken skulle eventuellt kunna vara till hjälp om man vill datera införskaftet av böckerna.

En annan fråga är Lundegårds eventuella delaktighet i förarbetena till *Folke Filbyter*? Heidenstam brände breven från Lundegård 1911 och senare också excerpter vilka kanske delvis var gjorda av Lundegård (s. 184). Heidenstams skuld till Lundegård är inte fastställd men Böök understryker – med starkare emfas än Fröberg – att en sådan existerade.

Fröbergs analys av hur Heidenstam använder källorna i romanen präglas av hans outtröttliga energi och detektiviska spårsinne men gör mig ibland betänksam. Fröberg brottas med en svårångad materia och råkar trots allt skarpsinne och all försiktighet in i besvärliga situationer. Det sammanhänger med ambitionsgraden. Det formligen regnar kombinationer och kombinationer mellan romanen och källorna på de ca 70 sidor som kapitlet består av (det fortsätter i kapitel 7). Det är en embarasse de richesse som läsaren nått och jämt orkar med; inte minst avsnittet om de mytologiska källorna kräver mycket tålmod av läsaren. Frågan är om inte analysen drivits för långt. Avhandlingsförfattaren är naturligtvis medveten om svårigheterna. »Det är av flera skäl svårt att med full visshet och till alla delar belägga Heidenstams källor» konstaterar Fröberg inledningsvis (s. 185). Lillemor Saether uttrycker det mer resolut. Hon konstaterar uppgivet och insiktsfullt att det skulle vara »a hopeless and meaningless task to try to state what Heidenstam might have picked up from the particular sources» (s. 40).

Ambitionen att kartlägga så långt det är möjligt och bottenkrapa tvingar Fröberg till olika garderingar, som »kan ha mottagit», »tycks ha inspirerats av», »påminner om» och en mängd mera konstfulla varianter som »har lämnat bidrag till romanens faktabakgrund», »kan ha mottagit förstärkande impulser från» och liknande som är typiska för det s.k. komparativa språkbruket och som visar på företagets svårigheter. Han rör sig i själva verket på en hel skala från mycket troliga eller t.o.m. helt säkerställda detaljsamband till mycket osäkra paralleller.

Jag ska ge ett par exempel på det senare från avsnittet om historiska källorna:

Fröberg påstår (s. 196) att en viss beskrivning hos Hildebrand av gudahovet i Uppsala – »skurne i trä, klädd med människors kläder» – går igen när Heidenstam i romanen talar om tempelgudarnas »styva tygklä-

der». Det är ett oförsiktigt påstående. Fröberg påpekar själv strax efteråt att en annan källa, Sven Nilssons *Skandinaviska Nordens ur-Invånare*, kan ha bidragit med »räämnet» till den aktuella skildringen i romanen. Eftersom Nilsson har en likartad beskrivning som Hildebrand – han säger att gudarna i Uppsala var »träbeläna, iklädda sina dräfter» – så kan Heidenstam lika gärna ha hämtat verbal inspiration från honom.

Mitt andra exempel gäller inte en detalj utan en hel källa. På s. 194 f. komparerar Fröberg med en gammal historiebok av en fransk-tysk historiker G.B. Depping som Heidenstam ägde i svensk översättning från början av 1800-talet. Fröberg hävdar att den kan ha haft betydelse för person- och miljöteckningen. Den finns på Övralidbiblioteket och är försedd med Heidenstams [?] förstrykningar på strategiska ställen. Bl.a. har han strukit under orden »sköldmör» och »sjökonung» och textställen där de här orden ingår; dessutom finns en markering för ett ställe där Depping berättar att kungarna kunde berömma sig av att härstamma från trollen eller naturandarna. Heidenstam har t.o.m. markerat ett ställe där Depping omtalar att en normandisk hövding i likhet med vikingarna inte bekymrade sig »om ett lagligt äktenskap». Det verkar som om Fröberg blivit betänksam när han hunnit så långt – hans kommentar till den sistnämnda komparationen blir nämligen: »Diktaren hade, kan man tycka, knappast behövt upplysningen som stöd för Folkes lösliga förbindelse med dvärgkvinnan» (s. 195). Jag gör samma reflexion men drar en mer pessimistisk slutsats: det är högst tveklagt om denna källa betytt något för romanen. De glöror Heidenstam stött på i den var allmängods och parallellerna övertygar inte heller. Här befinner sig Fröberg på gränsen till de lösa hypoteserna.

En stor förtjänst i Fröbergs undersökning av det historiska och mytologiska stoffet är att han inte ensidigt inriktar sig på att kartlägga varifrån det hämtats utan också är inriktad på att studera hur det används i romanen. Han kan i flera fall visa hur Heidenstam »animerar» det torra historiska stoffet och konkretiserar med hjälp av fakta (s. 187 f.). Ändå hade man kanske kunnat önska sig en ännu mer energisk analys av hur det övertagna stoffet infogas i romanen. Jag medger att en sådan utvidgad analys inte är lätt – dels är den vansklig eftersom källorna ofta är svåra att fixera med säkerhet, dels kräver den permanent uppmärksamhet på de konstnärliga elementen i romanen. Man kan naturligtvis diskutera hur mycket utrymme det litterära och konstnärliga skall få i en analys som är inriktad på det historiska och mytologiska. Uppmärksammar man det inte alls är risken att komparationerna mellan romanen och källorna blir mekaniska och ointressanta. Jag vill ge ett enda exempel:

När Ingevalds hustru Holmdis fött en pojke lägger trälarna ned barnet på tunet »på de gula blommorna» framför Folke Filbyter; denne skall avgöra om barnet, hans son, skall få leva. Fröberg tar upp textpassagen (s. 192) och visar på dess överensstämmelse med en passage i A.M. Strinneholms *Svenska folkets historia*, där man får veta att det var en hednisk sed att lägga det nyfödda barnet på jorden inför fadern, som avgjorde

om det skulle leva eller dö. Komparationen är i sig övertygande, men Fröberg nöjer sig med att konstatera faktum. Den blir intressantare om man begrunder varför Heidenstam talar om »de gula blommorna» i detta sammanhang. Denna detalj utgör ett exempel på både hans förmåga att visualisera och hans känslighet för de måleriska och poetiska effekterna. Men framför allt är den ett exempel på hur medvetet han arbetar med den ljus-mörker-symbolik som möter i hela romanen. Barnet är son till Holmdis, som kallas Soldis av både sin man och berättaren (här föreligger f.ö. vissa ändringar i manuskriptet) och det är predestinerat för de ljusa makterna; det omhändertats senare av munken Jakob. Textstället innehåller kanske t.o.m. associationer till Jesu födelse. Exemplet illustrerar hur källmaterialet transformeras till fiktion i den romanvärld där Heidenstams egna konstnärliga lagar råder.

När Fröberg rankar vissa källor som särskilt viktiga, ger han sig ut på ett vågspel. Han avstår visserligen från att göra en samlad systematisk vägning mellan källorna men direkt eller indirekt räknar han ett tiotal verk som särskilt betydelsefulla: Afzelius, Fryxell, Starbäck, Geijer, Hildebrand, Troels Lund, Lagerbring, Montelius, Nilsson, Snorre, Strinneholm, Schück, Hyltén-Cavallius, Rydberg (Fädernas gudasaga) och kanske ytterligare någon. Katalogen imponerar. Heidenstam, som Strindberg vid något tillfälle nedlåtande betecknade som obildad, var beläst och påläst när han författade romanen.

Beträffande Snorre kompliceras situationen av att han går igen hos flera av de historiker som Heidenstam bygger på (s. 205 f.). En spetsfundig tanke är denna: om Fröberg inte belägger med full evidens att det finns ett eller flera lån från en viss källa så kan han egentligen inte hävda att denna källa haft stor eller avgörande betydelse för romanen. Som stöd för ett sådant påstående räcker det egentligen inte med en rad indicier i form av paralleller som bara tyder på samband eller lån. Mycket, kanske det mesta stoffet, finns i flera källor, vilken källa Heidenstam replierar på i det enskilda fallet är i allmänhet omöjligt att säga. Det är inte heller så förtvivlat viktigt, det viktiga är att han i stor, egentligen häpnadsväckande stor, utsträckning har stöd i källorna både när det gäller allmänna beskrivningar och detaljer. Fröbergs undersökning bekräftar tidigare bedömningar av Böök och andra som går ut på att romanen bygger på en stor och intensiv beläsenhet. Jag tror f.ö. att det handlar just om beläsenhet och spontan användning av minneskunskaper, mindre om excerpering och systematisk användning av anteckningar.

Det drygt 100 sidor långa sjunde och avslutande kapitlet i avhandlingen är en »explikatorisk läsning» eller en tolkande parafra. Fröberg kombinerar närläsning, där särskild akt ges på symbol- och strukturelement, med ständiga utblickar mot dels verk av andra författare som ligger i samma litterära tradition och som Heidenstam kan ha tagit intryck av, dels historiska och mytologiska källor som kan spåras bakom enskildheter i romanen, dels andra verk av Heidenstam, främst *Bjälboarvet*. Det är en energisk, skarpsinnig och välformulerad analys som frilägger mängder av symboler och teman – den

»explikerar» verkligen mycket i romanen som kan te sig dunkelt. Fröberg visar hur sinnrik symboliken är, med vilken skicklig »inbillningslogik» Heidenstam spunnit ihop texten. Han går igenom kapitel för kapitel, ibland t.o.m. stycke för stycke, och tolkningarna är i allmänhet bestickande. Att det handlar om magiska krafter som bl.a. är knutna till hornet Månegarm och att det finns en central växtsymbolisk tematik, där det vegetationscykliska är en viktig ingrediens, att ett viktigt tema i romanen är att död ger upphov till liv och att naturandar och gudar – framför allt Frey – har viktiga roller, allt detta demonstrerar Fröberg övertygande; Heidenstam har ju också själv i brev framhävt växtsymboliken i romanen.

Ändå har jag en del invändningar. De går ut på att analysen stundom drivs för långt, att Fröberg ibland är intelligentare och sinnrikare än texten. Jag tar först upp komparationerna med andra författare och därefter tolkningarna av texten.

Komparationen i slutkapitlet sker delvis på ett annat sätt än i tidigare kapitel. Nu handlar det om litterära paralleller som kan men inte behöver vara uttryck för direkta samband; det är en modernare form av komparation, en analys inriktad på det intertextuella. De många hastiga referenserna till andra verk och författare och utblickarna mot de historiska källorna inkräktar i viss mån på den interna analys som ändå är kärnan i kapitlet; det finns risker med denna intertextuella metod som hade varit värda en explicit kommentar i avhandlingen. Heidenstams romantext hotar att invaderas av alla möjliga paralleller och tänkbara influenser så att den framstår som något osjälvständigt, som ett ekotempel där Heidenstams stämma ibland överröstas av andras. Jag tycker emellertid att Fröberg i stort lyckas bemästra detta problem, läsningen av romanen berikas genom att den placeras in i ett litterärt kraftfält som består av referenser till Bibeln, det antika ödesdramat, Eddan, Oehenschläger, Geijer, Lagerlöf, Strindberg osv. Heidenstams roman positionsbestäms genom dessa ständiga kopplingar till besläktade scener och idéer överallt i det litterära landskapet. Till Fröbergs favoriter bland verken hör Tegnér's *Fritiofs saga*, Runebergs *Kung Fjalar* och Rydbergs *Singoalla* som samtliga får flera påhälsningar. Att dessa verk tillhör den romantiska traditionen och hade rang av klassiker på Heidenstams tid är nog ingen tillfällighet. Man befinner sig här på en litterär allmänning. Den som kan sin *Fritiofs saga* eller *Kung Fjalar* skulle förmodligen kunna associera på det här sättet i ännu större utsträckning, vilket på sätt och vis reducerar värdet av referenserna i analysen – dessa gör en eller annan gång intryck av tillfälliga associationer.

En annan risk är att det litterära referenssystem som upprättas med den här tekniken blir antingen för hårt eller för löst – man måste vara lagom lätt på hand. Fröbergs förmåga att variera uttrycken för likheter och släktskap utan att binda sig är högt uppdriven; typiska formuleringar är: »ekon av», »alluderar på», »i anslutning till», »riktar tankarna mot», »en genklang av», »bärs av andan i», »fortsätter linjen från», »tangerar», »saknar inte beröringspunkter med», »i handling principiellt analog med» etc. Att detta »komparativa språk-

bruk» (jfr ovan) är metodiskt problematiskt är uppenbart. Det är ofta svårt att veta exakt hur nära samband eller släktskap det är fråga om – och vilken text som analyseras: författarens eller läsarens. Förmodligen varken kan eller vill avhandlingsförfattaren precisera, det räcker att sambandet eller släktskapet är påvisat.

Flertalet av de litterära referenserna förefaller meningsfulla. En del känns mindre övertygande. Kanske är det typiskt att jag hämtar dem från komparationer där avhandlingsförfattaren – mot sin vana i det här kapitlet – citerar ur båda texterna, vilket genast gör det lättare att kontrollera och kritisera. Jag har här utrymme för bara ett par konkreta exempel.

I den allra sista komparationen (s. 364) jämförs slutscenen i romanen med slutscenen i Strindbergs *Hemsöborna*. I båda fallen, heter det, är det fråga om »ungdomlig framtidstro och obändig verksamhetslust mot en bakgrund av död och resignation». Fröberg drar slutsatsen, att en »väl inte oavsiktlig likhet» föreligger; här hamnar han emellertid i en lös hypotes. Att Heidenstam i det kompositionellt viktiga romanslutet skulle vilja leda läsarnas tankar till rivalen Strindbergs komiska roman om Carlsson i Stockholms skärgård på 1870- eller 80-talet förefaller otroligt. Jag tror inte ens på något slags omedvetet genomslag av Strindbergs romanslut. Att Fröberg associerar till *Hemsöborna* beror antagligen på att han – i likhet med många andra – har Strindbergs nu klassiska roman present. Det illustrerar hur beroende intertextuella ikttagelser kan vara av interpretörens privata litterära preferenser.

Ett annat exempel är parallellen (s. 318 f.) mellan Heidenstams beskrivning av Blot-Sven och porträttet av kejsar Claudius i Rydbergs *Romerska kejsare i marmor*. Varken Fröbergs karakteristik av Blot-Sven som en svärmodig drömmare med bristande handlingskraft eller hans påstående, att Heidenstams beskrivning har sådan karaktär att man gärna vill föreställa sig »en bestämd skulptur eller bild som incitement», kan jag helt instämma i. Det finns yttre och inre likheter mellan Blot-Sven hos Heidenstam och Claudius hos Rydberg, men hela komparationen är enligt min mening för hypotetisk – rör man sig på den här nivån kan man spekulera i det oändliga. Kanske har Heidenstam inspirerats av Rydberg i denna detalj – det är väl det Fröberg menar fastän han inte säger det rent ut – men det är långtifrån säkert.

Den explikatoriska läsningen i kapitel 7 innehåller också – som jag redan påpekat – åtskilliga referenser till de historiska och mytologiska källor som redan figurerat tidigare i avhandlingen. Genom att fortlöpande dra in källorna i detta sista kapitel, demonstrerar Fröberg hur väl förankrad romanen är i dessa, samtidigt som han visar hur Heidenstam fantiserar vidare med hjälp av dem. Frågan är emellertid efter vilken princip denna fortsatta lokalisering och identifiering av historiskt och mytologiskt stoff sker. Det är oklart om målsättningen är att kartlägga all viktigare bakomliggande dokumentation eller om avhandlingsförfattaren arbetar mer impressionistiskt och nöjer sig med att göra tillägg till sina tidigare iakttagelser.

Också överensstämmelser som Fröberg försöker påvisa med icke-skönlitterära författare blir ibland – i

mitt tycke – litet väl allmänna. Det gäller bl.a. Spencer (ss. 305, 325, 333, 346). När Ulv Ulvsson i *Folke Filbyter* faller repliken: »Hämnden, granne, behöva vi människor inte sörja för. Vedergällningen kommer lika säkert som snön om vintern. Över henne råda makter, som äro visare och starkare än vi» konstaterar Fröberg utan vidare spising: »Ulv gör sig här till tolk för Spencers tankar om skuld och försoning» (s. 304 f.). Det gör han kanske, men Heidenstam behöver naturligtvis inte ha fått dessa ganska banala tankar från Spencer, han kan ha tänkt dem alldeles på egen hand.

Det centrala temat i romanen – hur Folkungaätten uppkommer, med Heidenstams egna ord i ett brev till Böök, »ur ett klumpigt frö som göms i jorden» – frilägger Fröberg på ett betryggande sätt i det explikatoriska kapitlet, liksom den till detta knutna mycket rika och mycket tydliga vegetationsymboliken. Jag har inga invändningar mot det centrala i tolkningen men måste redovisa tveksamhet mot en del detaljer. Den här typen av fortlöpande analys bygger naturligtvis på detaljtolkningarna; även smärre skevheter i dessa leder, om de är frekventa, till att helhetsbilden blir skev. En sympatisk men farlig tendens i hela avhandlingen är att analysen drivs för långt, vilket resulterar i alltför djärva kombinationer. Avhandlingsförfattaren överbetonar – enligt min mening – det växtsymboliska. Det sker med hjälp av suggererande formuleringar och gäller bl.a. flera av de kopplingar som han gör mellan Folke Filbyter och Dionysos/Frey/Freyja. Enligt Fröberg markerar dessa Folkes »binding till vegetationstemat» och »förebådar hans deifiering» (s. 255), vilken jag misstänker att avhandlingsförfattaren har betydande del i. Så kallas till exempel vid ett tillfälle den oerotiske Folke Filbyter, som är ointresserad både av kvinnor och barn och som rånmördar på löpande band, för »frukt-samhetens oförtrute tjänare» (s. 291). Att han inhandlar »tolv vita höns med en röd hane» (s. 264) manifesterar, påstår Fröberg, det vegetativa draget hos honom. Stöd för denna tolkning ges, menar han, i Hyltén-Cavallius, en av Heidenstams favoritkällor, som omtalar att tuppen bl.a. var »en sinnebild för fruktsamheten». Men behöver man ta så allvarligt på denna höns-gård i romanen? Senare i analysen får tuppen symbolisera kristendomens seger över hedendomen (s. 328) och enligt Hofberg i *Nerikes gamla minnen* från 1868, som ingår i Övralidbiblioteket, är tuppen också en dödssymbol.

Att Folke Filbyter dödar en häst uppfattar Fröberg – kanske korrekt – som en symbolisk handling – hästen var nämligen guden Freys attribut och representerade bl.a. döden och underjorden (s. 287). Men Fröberg återkommer flera gånger till andra hästar i romanen som han vill uppfatta som symbolkolleger. Dessa hipnologiska tolkningar förefaller mig hasarderade; det är långt ifrån säkert att Frey är närvarande i texten i samband med hästarna, och jag tror att åtminstone ett par av dem är »oskyldiga».

Fröbergs tolkning – eller tes – att Folke Filbyters öde speglar »det för flertalet fruktbarhetsgudomligheter gemensamma: nedstigandet till underjorden, lidandet, döden och – i Folkes fall genom ättlingarna – återkomsten till livet» (s. 255 f.) finner jag långsökt. Jag ställer

mig överhuvud tveksam till påståendet om Folke Filbyters deifiering – att han i slutet själv identifierar sig med Frey innebär inte att författaren eller texten gör det.

Tendensen till övertolkning hade sannolikt minskat om avhandlingsförfattaren uppmärksammat att romanens upptakt inte utgörs av vad han kallar den »mytiska prologen» utan av vad Olle Holmberg i *Lovtäl över svenska romaner* med hänvisning till medeltida rimkrönikor och hjältedikter kallat en »invokation». Invokationen, som är mättad efter Heidenstams planerade trilogi om »en släkt, som vann högsta ära och sedan sopades spårlöst från jorden», gör läsaren uppmärksam på att »dåd blivit saga», dvs. att det är en berättelse han tar del av. Den synliggör berättaren som byter sitt retroaktiva perspektiv – »oöverskådliga avstånd breda sig» – mot berättelsens framåtblickande, markerat i finndvärgens spådom, och som väljer det vegetationsmytiska som berättartekniskt grepp.

Den kraftiga betoningen av det vegetationsmytiska leder till att andra motiv (hemkomst-, far- och son- etc.) får en ganska undanskymd plats och till att den psykologiska analysen av främst Folke Filbyter begränsas. Heidenstams skildring av denne, som Fröberg med viss rätt finner otillfredsställande (s. 363), framstår hos honom som mer opsykologisk än den egentligen är. Fröberg letar alltför ivrigt efter det vegetationsmytiska och lägger inte märke till textställen och tolkningsalternativ som ger porträttet av Folke psykologisk trovärdighet. »Min metod kräver stor uppmärksamhet af läsaren» framhöll Heidenstam i brev till Mortensen i maj 1904; ett flertal ändringar i manuskriptet till *Folke Filbyter* har till syfte att reducera det utsagda till förman för det underförstådda. Fröberg citerar Bööks påpekande at Heidenstam »arbetar med antydningar och suggestioner» och Mortensens kritik av att »Heidenstam, fruktar [...] vara för tydlig, säga helt ut» (s. 121), men han studerar denna teknik för litet och går förbi alltför många antydningar. Dessa kan jag emellertid inte gå in närmare på i detta sammanhang.

Avhandlingsrecensioner i *Samlaren* avslutas inte sällan med ett sammanfattande omdöme som klargör att fakultetsopponentens respekt för respondentens prestation är betydligt större än vad den föregående detaljkritiken låtit ana. Det känns angeläget att här sluta med en sådan markering. Fröbergs avhandling imponerar både genom betydande lärdom, hederlighet i argumentationen och analytiskt skarpsinne. Mina »djupdykningar» i avhandlingen har varit möjliga och motiverade just därför att den är så rik på synpunkter och fakta och så energisk i analysen; i en avhandling av mer ordinarie snitt med ytligare faktaredovisning och ytligare analys hade det inte funnits anledning att rikta kritik mot en del långt drivna teser och tolkningar eftersom sådana då skulle lysa med sin frånvaro.

Kerstin Dahlbäck